

Kulturni pluralizam i federativni politički sustavi

Zvonko Lerotić

Neophodno je istražiti funkcioniranje i utjecaj različitih oblika političkog života na kulturu i kulturni pluralizam ne samo u svrhu ilustracije šireg pitanja odnosa moći i duhovno-simboličkog svijeta kulture, nego više radi potrebe da se zajednice oblikovane specifičnim kulturnim životom ne instrumentaliziraju i potčine odnosima ekonomske i političke moći i vlasti. Ukoliko znanstveni, umjetnički, teorijski i svaki drugi kulturni rad izgubi snagu stvaranja zajednica života radi enormne moći ekonomsko-političke sfere (zapravo sfere građanskog društva u »poznom periodu kapitalizma«), radi mehanicističkog shvaćanja da ekonomika i privreda moraju »fiksirati« oblike, sadržaj, modele, ukupni život kulture i duhovnog svijeta (što u praksi života institucionalizira politika), tada s pravom možemo prihvatiti Poulantzasovo mišljenje kako kulturna segmentacija i kulturno-narodni pluralizmi u kasnom građanskom društvu upravo pluralizmom i mnogostrukošću pripremaju put općoj homogenizaciji i totalitarizmu. U svojoj posljednjoj knjizi: »Država, moć i socijalizam« (PUF, Veudome, 1978), on govori o tome kako je opća tendencija suvremenosti da politički sustavi kroz državu svladaju i ujedinjuju prošlost i vrijeme, kulturu i prostor ugrađujući ih u instrumente ekonomske i političke moći na taj način da se pojedini kulturni i povijesni elementi serijaliziraju, segmentiraju, da bi se uspješnije usmjerili, kumulirali, desakralizirali, homogenizirali, brišući prošlost i gazeći razlike stvaranjem »supersustava«. Američka nacija tako počiva na etničkim, religijskim i ideologijskim razlikama, sovjetski narod kao nova povijesna zajednica gradi se na etničkom pluralizmu, slični pluralizmi nebitno ometaju jačanje britanske, francuske, španjolske, indijske i drugih sličnih država i ne ometaju na ekonomskom planu održavanje međunarodnih multinacionalnih korporacija i drugih oblika društvenih supersustava.

Za potpunije shvaćanje odnosa između federalizma i višekulturnih zajednica potrebno je naglasiti da je odnos politike i društva odlučniji za razumijevanje strukture i razvoja jedne formacije nego li odnos ekonomije i društva koji tumači epohalne promjene. Polazimo od konstatacija Franza Neumanna da je supermacija politike nad ekonomijom bila

uvijek činjenica koja je katkada priznavana otvoreno, katkada pak postoji zadržano. U strukturi totalnih država i diktatura to je očigledno, dok je u demokracijama stanje skriveno zbog nepoznavanja. »Čak je i u periodu neograničenog mančesterstva politika imala hegemoniju«, veli Neumann («Demokratska i autoritarna država«, Naprijed, Zagreb, 1974, s. 226). Pretvaranje pak duhovnog i intelektualnog života društva u sektor kulture mnogi su interpretirali kao supremaciju odnosa ekonomske i političke moći nad simboličkim sustavima i njihovim nosiocima — kulturnim zajednicama, prijateljskim, etničkim i umjetničkim grupama itd. »Ljepota umjetnosti je spojiva s lošom sadašnjosti, za razliku od istine teorije, ljepota umjetnosti može jamčiti sreću u beskrajnom nizu nesreća« (H. Marcuse, Kultura i društvo, BIGZ, Beograd, 1977, s. 62). Za naš predmet Marcusovu misao o sprezi ljepote umjetnosti i loše sadašnjosti političkog i ekonomskog života možemo protumačiti na taj način da ustvrdimo postojanje kulturnih zajednica kao izraza punog i »lijepog« života koje opstojе paralelno s »lošom sadašnjosti« društvenih sfera moći i bogatstva. Jedan mali isječak privrženosti, topline, zadovoljstva u različitim tipovima jednakosti kulturnih zajednica upravo fiksira i legitimira moć političkih sustava, time što ih promatra nezainteresirano kao sfere borbe i neprijateljstva, a ne zajednice.

Ne ulazeći u potankosti politika i kultura, pa prema tome i federalni politički sustavi i kulture, imaju svoje ishodište u potpuno različitim medijima i društvenim odnosima.¹ Dok je za politiku specifičan medij moć, vlast i sila, za kulturu je medij simbola proizvođenje u sferi duha, umjetničko, teorijsko ili idejno-vrijednosno stvaralaštvo; stoga je očito da se politički čin usmjerava na vršenje moći i vlasti nad društvom, zajednicom ili organizacijom, u protivnom kulturni čin ne samo da nema organsko ili izvanjsko određenje iz kojeg bi nužno rezultirala aktivnost koja bi zadovoljila neku prirodnu ili društvenu potrebu bez koje čovjek ne može opstojati već se on postavlja kao samosvrha i najviša vrijednost.

Kultura i politika su zato u trajnom stanju napetosti, pa je razumljiva napetost i između kulturnih zajednica i političkog sistema unutar kojega ove obitavaju. Ta napetost prerasta u sukob ukoliko moć politike određuje ponašanje zajednice, mimo i protiv njezina kulturna života; sukob nestaje ukoliko politički sustav demokratskim načelima stvara političku zajednicu u skladu sa opće usvojenim shvaćanjem o kulturi i kulturnim zajednicama, narodima i nacijama po kojemu sloboda ne pripada samo pojedincu već i svim onim društvenim subjektima koji se odlikuju zasebnošću kulture. U takvim političkim sustavima, gdje je kulturni život zajednice dobio autonomiju, i gdje politika ne nameće moći dominantne kulturne obrasce etničkim zajednicama, nacionalnim manjinama ili narodnostima, ostaje i dalje latentna napetost između kulture i politike, između duhovnog, idejnog i vrijednosnog naspram aktivnostima politike

¹ Podrobnije u knjizi A. Cohen, *Two-dimensional Man, An Essay on the Anthropology of Power and Symbolism in Complex Society*, Routledge and K. P. London, 1974.

čija je orijentacija u određivanju koji će interes dobiti opću društvenu vrijednost i društvenu moć.

Bez sumnje je da i na prvi pogled možemo uočiti razlike koje postoje između unitarnih i federativnih političkih sustava, kao što možemo pronaći razliku između građanskih i socijalističkih federativnih sustava. Federativno načelo u izgradnji političkih sustava ima svoje korijene u građanskim oblicima podjele vlasti, u socijalizmu se prvi put primjenjuje kao najadekvatnije državno ustrojstvo onih zemalja u kojima postoji više naroda, nacija i etničkih grupa sa zasebnim kulturama.

Federalizam dijeli nadležnosti, dakle vlast, između centralnih, saveznih ili federativnih s jedne strane i federalnih, republičkih, zemaljskih, itd., nosilaca vlasti. Federalizam je stoga »pluralistička koncepcija društvenog i političkog života« i čini pogodno političko tlo za opstanak i razvoj mnogih etničkih i drugih kulturnih skupina. Savezno, odnosno federativno tijelo koje se konstituira potpuno autonomno i nezavisno neposrednim ili posrednim osloncem na građane cijele političke zajednice, i ne crpe svoju vlast iz suglasnosti federalnih jedinica ima u pravilu slijedeće nadležnosti: 1) Svaka federacija ima savezne organe (zakonodavstvo, sudstvo, izvršnu vlast) koji vrše funkciju u cijeloj zemlji i imaju odlučnu ulogu u odnosima prema drugim državama, 2) federacija ima jedinstveno društveno i ekonomsko uređenje, jedinstven politički sustav, u njezinu nadležnost spada obrana zemlje, zaštita jedinstvenog tržišta, itd.

Kao što je federacija u svojim ovlastima i nadležnostima suverena, tako je i federalna jedinica u svojim. Federalne jedinice su države sa ustavom i nepovredivim teritorijem, one su nadležne za znanost, kulturu, narodno zdravlje, socijalnu zaštitu, obrazovanje, itd.

Klasični oblici federalizma građanskog porijekla imali su za svrhu ujedinjavanje većih ili manjih teritorija, etnički sličnih ili etnički različitih, ne samo radi stvaranja jedinstvene države već daleko više radi stvaranja jedinstvene jezične i nacionalne zajednice. Federalizam Sjedinjenih Država je najstariji oblik federalizma koji je stvorio američku naciju kroz poznati proces asimilacije stranaca metodom »melting pota«, metodom jezične asimilacije ostavljajući pojedincima i užim grupama mogućnost održavanja starog kulturnog i etničkog identiteta.²

U Švicarskoj konfederaciji, koja je to samo po imenu, ostvaren je zavidan stupanj kulturne autonomije triju glavnih etničkih skupina: Nijemaca, Francuza i Talijana istodobno sa sve jačim jedinstvom i jačanjem centralnih organa.

Američki se federalizam razlikuje od švicarskog po tome što je prvome bila namijenjena uloga stvaranja jezične i kulturne homogenosti kao

2

Riječ »melting-pot« potječe od njemačkog sociologa Theodora Geigera (Klassengesellschaft im Schmelztiegel, Köln, 1948) kojom je uznastojao protumačiti preinaku klasnog u masovno stratificirano i homogeno društvo. U etničkom smislu izraz

»melting-pot« označava takovo »oplemenjivanje« pripadnika etničke skupine koje ih čini podobnima pripadnosti široj naciji u smislu države bez obzira na njihovo daljnje zadržavanje svijesti o starom etničkom podrijetlu.

podloge jedinstva nacionalne i političke zajednice, dok je drugi upravo građen na kulturnom pluralizmu koji se postavljao kao jedna od najviših društvenih vrijednosti kojoj federalizam mora biti podređen. Građanski oblik federalizma paradigmatički ostvaren u američkom federalizmu Sjedinjenih Država, Kanade, Meksika, Venecuele, Argentine, Brazila, prenijet je dijelom i u zemlje u razvoju poput Indije, Pakistana, Burme, Malezije, Australije, Nigerije, Kameruna, Tanzanije i Libije. Osnovna zamisao ovog federalizma nije samo stvaranje države već i nacije putem smanjivanja osjećaja i svijesti koji izviru iz kulturne zasebnosti pojedinih naroda i etničkih grupa.

Klasik u teorijskom istraživanju federalizma Keneth C. Wheare govori u tom smislu slijedeće: »Federalno ujedinjenje pretpostavlja da će članovi koji se udružuju razviti određeni oblik zajedničke nacionalnosti osim svoje posebne nacionalnosti. Kada narod ili različite nacionalnosti nisu voljne prihvatiti te posljedice, federalno ujedinjenje ne može biti stvoreno na taj način da odgovara njihovom slučaju.«³ Kulturni pluralizam u takvim političkim sustavima ima lokalno i periferno značenje, dok zajednička kultura, zajednički jezik i zajednički društveno-ekonomski i politički sustav predstavljaju homogenu cjelinu koja se postavlja kao viša i za sebe opstojeća stvarnost. Kanadska federacija je očito kroz više od stotinu godina od svog osnutka 1867. namjeravala stvoriti nadnacionalni kanadski identitet ukorijenjen u engleskom jeziku i kulturi koji bi u drugi plan stavio etno-nacionalni i kulturni identitet Francuza, Kanađana i identitet drugih etničkih skupina. Kanadsko jedinstvo je postalo politička opsesija Kanade, koja potiskuje u drugi plan dijalog progresivnih i regresivnih snaga. Nacionalistički pokret u Quebecu ima svoj izvor u snažnoj svijesti i pripadnosti francuskoj kulturi, koja je u političkom pokretu dobila potvrdu svoje životnosti i vrijednosti.

Prva socijalistička država prihvatila je federalno načelo integracije države kao najadekvatniji izraz ujedinjenja višenacionalne zemlje kao što je bila carska Rusija. Tako je kulturni pluralizam stopljen s etničkim i nacionalnim pluralizmom dobio svoj komplementarni politički model u federalizmu. Lenjin se dugo i uporno borio za federalizam u Sovjetskoj državi nasuprot shvaćanjima Staljina i drugih pristalica teritorijalne autonomije prema kojoj etničke grupe trebaju biti okupljene oko glavnog nosioca i hegemonu sovjetske državnosti — ruske nacije.

Lenjinovo shvaćanje federalizma odgovaralo je potrebama kulturnog pluralizma, odgovaralo je interesima svake zasebne etničke grupe i nacije usmjerenim ka održanju i razvoju vlastite kulture. Pod tim se podrazumijeva očuvanje i razvoj narodnog jezika, književnosti, znanosti, običaja, igara, religije, obrazovanja na narodnom jeziku i u skladu s potrebama te narodne grupe, izučavanja narodne povijesti, folklora, narodnih umotvorina, itd. U vezi je s kulturnim pluralizmom i poštivanje kultur-

3
Keneth C. Wheare, *Federalism and the Making of Nations*, u zborniku A. W. Mac Mahon, (ed.), *Federalism, Mature and Emergent*, New York, Russel & Russel

Inc., 1962, s. 30. Whearovo shvaćanje uloge federalizma dijele F. Neumann, K. Deutsch, itd.

nog i narodnog identiteta, nacionalne svijesti, poštivanje narodne volje za političkom i idejnom autonomijom i za osiguranjem dovoljne količine ekonomskih resursa koji će biti sigurna podloga kulturnom razvoju. U tom je smislu Lenjin već 1914. godine pisao u članku »O nacionalnoj kulturi i jeziku« slijedeće: »...ruski marksisti kažu da je neophodno — *odsustvo* obaveznog državnog jezika, osiguranje stanovništvu škola s nastavom na svim domaćim jezicima i uključenje u ustav osnovnog zakona koji proglašava za nevažeće bilo kakve privilegije jedne nacije i bilo kakva narušavanja prava nacionalne manjine...«⁴

Dogmatski deformirani marksizam u tridesetim godinama reflektirao se kao staljinizam u idejnom, teorijskom, kulturnom, političkom i društvenom životu. Formalni federativni poredak nije osiguravao provedbu Lenjinovih načela o nacionalnom pitanju i kulturnom pluralizmu. Sovjetski model federalizma postao je sličan američkom u tom smislu što je raznim kanalima ruski jezik fiksiran kao međunacionalni jezik i što se stvarala nova nadnarodna — političkoj eliti koherentna zajednica — sovjetski narod na bazi ruske kulture, ruskog jezika i cjelokupnog sovjetskog teritorija. Ostale etničke skupine i kulturne zajednice imaju tek lokalno i sporedno značenje u društvu. Sovjetski narod je oblik prevladavanja kulturnog pluralizma i segmentiranja ljudi prema etničkom ili kulturnom načelu i ujedno na lokalnom nivou smanjivanje posebnosti kulturnog života etničkih grupa. Sovjetski narod je nova historijska zajednica koja na internacionalnom planu prevladava sve oblike nacionalnog života (kao buržoaskog produkta), pa izražava privredno jedinstvo države, jedinstvo političkog i društvenog života i izražava jedinstvenu kulturu. Neruski jezici kao bitni elementi nacionalnih kultura nemaju sveobuhvatnu primjenu u svim dijelovima društva. Njihova je upotreba ograničena u obrazovanju do srednjeg stupnja, na razini nacionalne književnosti, folkloru i privatne, obiteljske upotrebe. U svim ostalim dijelovima života u proizvodnji, znanosti, tehnici, društvenom i političkom životu, vojsci, upravljanju itd, upotrebljava se jezik sovjetskog naroda — ruski jezik. Tako se tijekom razvoja sovjetske države, nasuprot Lenjinovom shvaćanju o državnom i nedržavnom jeziku, faktički utvrdio ruski jezik kao državni jezik.

U Sovjetskom Savezu postoje tri ključna kulturna i etno-nacionalna procesa: etno-kulturna konsolidacija, asimilacija i među-nacionalna integracija. Etnička *konsolidacija* označava proces stvaranja jedinstvene etničke i nacionalne grupe iz više podgrupa koje su srodne kulturno i jezično. U prvoj dekadi sovjetske vlasti taj je proces bio najznačajniji što je pridonijelo formiranju 194 etničke i nacionalne skupine. Mnoge centralnoazijske nacije su u tom vremenu oformljene, primjerice Turkmeni, Kirgizi, Altaji, Kakaši, itd.

Međuetnička asimilacija je prema učenju sovjetskih etnologa pozitivna, ukoliko se izvodi prirodnim putem. Primjerice, amalgamacijom se

4
V. I. Lenjin, O kulturi i umetnosti, Kultura
Beograd, 1957, s. 134.

male etničke i kulturne grupe asimiliraju u veće, što je samo jedan od oblika prirodne asimilacije, koju je i Lenjin smatrao pozitivnom. Procesi asimilacije su izraziti u Sovjetskom Savezu. U Rusku naciju su asimilirani Kozaci, Pomorci, Kerzhaki i drugi. S Tatarima su asimilirani Mishari, Kriašeni, Nagaibaki, s Baškirima su Teptari, s Gruzijcima Mengrele, Kevšuri, Svani, itd. Pomni su istraživači utvrdili da je 1926. godine utvrđeno postojanje 194 nacionalnosti ili etničke grupe, 1959. ih je bilo znatno manje, tek 109, a 1970. godine 104.⁵

Međuetnička *integracija* se razlikuje od asimilacije u tome što ona različitim kanalima zblizava kulture različitih etničkih skupina, naroda i nacija oblikujući jedinstvenu kulturnu zajednicu, koja čini sastavni dio nove socijalističke zajednice, »sovjetskog naroda«. »Ova svesovjetska kultura je važna komponenta stvaranja nove strukture sovjetskog naroda, koja se ne javlja tek kao političko državna već kao kulturna zajednica.«⁶ Kulturna zajednica sovjetskog naroda obuhvaća kao i svaka narodna i nacionalna kultura sve komponente: zajednički jezik (ruski), zajedničku ideologiju (marksizam-lenjinizam), zajedničku književnost, umjetnost, praznike, običaje, pravila ponašanja, znanost, obrazovanje, masovne komunikacije, štampu, itd.

Izraz sovjetske kulture kao obilježja sovjetskog naroda uvjetuje ujedno i potrebu iznalaženja i afirmiranja novih izraza poput »sovjetskog čovjeka« umjesto građanina, nadalje termina »sovjetski karakter«, »sovjetski patriotizam«, itd. Značenje ovih izraza i njihova primjena u životu društva i kulture ima za pretpostavku shvaćanje kako se pluralizam kultura i naroda treba premašiti sve većim homogenim kulturnim zajednicama i društvima. Rana faza kapitalizma je, po tom učenju, svim etničkim skupinama omogućila izraziti svoju samodostatnost i specifičnost, dok već monopolski stadij kapitalizma, a još više socijalizam stvaraju uvjete za prevladavanje kulturne razjedinjenosti i nacionalnog suprotstavljanja. Tamo gdje je jedno društvo i jedna kultura nema sukoba i protivurječnosti kao što je slučaj s društvima s više klasa, više nacija i naroda. Stoga i pojam »sovjetski narod« treba shvatiti kao zajednicu budućnosti koja prevladava ne samo nacionalnu rasparčanost već ujedno i sam nacionalni oblik organiziranja društava, i sve negativne osobine nacionalnog fenomena. Federalizam zato nema u sebi neku posebnu vrijednost, on ima instrumentalno svojstvo da osigurava postojanje jedinstva u različitosti, no u sovjetskom federalizmu jedinstvo ima prednost pred različitostima kultura.

Utjecaj sovjetskog i američkog modela federalizma na zemlje u razvoju nije beznačajan. On je osobito važan u tome što mu se daje namjena da se kulturni pluralizam zemalja u razvoju, kojeg nerijetko zovemo tribalizam, prevlada na način koji pogoduje stvaranju političke zajednice ili pak i same nacije. S tog aspekta kulturni pluralizam možemo označiti kao »postojanje obrazaca i procesa solidarnosti koji se korijene na zajed-

5

Yu. V. Bromley, Soviet Ethnography: Main Trends, USSR Academy of Sciences, Moscow, 1977, s. 112 i 150 i dalje.

6

Isto, s. 163.

ničkoj religioznoj osnovi, zajedništvu jezika, etničke ili plemenske solidarnosti, rase, kastinskom poretku i regionalnim zasebnostima«, u okviru zajedničke države, koji dobivaju naznake suparničke lojalnosti i zajedništva, a u nekim okolnostima ih može provocirati i samo državno uređenje«.7 U zemljama u razvoju se rađa jedna lažna slika o potrebi sprege jedinstva zemlje, jedinstva političke i državne zajednice sa homogenom jezičnom i kulturnom strukturom uopće. Jedinstvo u političkom pogledu jest najviša vrijednost, nju treba slijediti kulturna, a nadalje komuni-kacijska izjednačenost i homogenizacija, što je na drugi način izvedena poznata koncepcija o razlikama i sukobu između političkog i etničko-kulturnog. Političko u građanskom društvu jest demokratsko, internacionalno, dapače racionalno univerzalno, dok su sve tvorevine, kao produkti etničkog i kulturno-jezičnog substrata neliberalni, konzervativni, mesije-nistički i nacionalistički.8

S tog stanovišta se svi izdanci kulturnog života, postavljeni na najviše mjesta u hijerarhiji društvenih vrijednosti, proglašavaju partikularističkim, totalitarnim, regionalističkim, itd. Te objede dakako proizlaze iz dominantnog položaja politike u zemljama u razvoju, koja se smatra najuspješnijim ako ne i jedinim načinom da se društvo privede u stupanj razvijenosti i da se od heterogenog kulturnog ustrojstva stanovništva, načini jedinstvena nacionalna zajednica. Kultura se zato ne promatra sa stajališta onoga vrijednoga što je specifično za kulturu kao način života i što joj daje legitimaciju najvišeg načina ljudskog stvaralaštva, već se promatra samo s aspekta koliko je neprikladna ili prikladna da unaprijedi ili omete sfere moći — gospodarstvo i politika. Ona se ne promatra kao jedan zasebni društveni i kulturni identitet koji stoji u opreci s političkom voljom za totalnošću.

S tog aspekta rasa se procjenjuje tek kao rasna svijest, koja potpognuta ekstremnom vidljivošću, stvara sliku i stereotipova o vlastitosti i o zasebnosti kulturnog izražaja. Jezik se uočava kao medij komunikacije i kao zaseban sustav kulture i zbog toga zajednicu odvaja od drugih. Jezik se ne promatra kao govorno i misaono gradivo iz kojeg nastaju umjetnička djela, filozofija, znanost, pjesništvo, itd., već kao prepreka da se pošluči jedinstvo višeg ranga. Na taj način se duhovno i kulturno stvaralaštvo podređuje političkom poretku u tom smislu da se narodni jezik, običaji i vrijednosti zadržavaju na razini privatnog i obiteljskog dok bi se na razini političkog i općeg književni jezik poistovjetio s političkim medijem komuniciranja.

7

Ch. W. Anderson, Fred R. von der Mehden, Crawford Young, *Issues of political Development*, Prentice — Hall, Inc. New Jersey, 1974; s. 17. Termin »kulturni pluralizam« pripisuje se J. S. Furnivallu: *Colonial Policy and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 1948. U institucionalnom smislu M. G. Smith određuje zna

čenje kulturnog pluralizma u tekstu »Društveni i kulturni pluralizam«, *Annals of the New York Academy of Sciences*, 83, Art. 5 768, 1960.

8

Takvo poimanje dijele T. Parsons, H. Plesner, H. Kohn, Ch. Hayes, itd.

Kulturni identiteti su razumljivo svojstvo simboličkog, duhovnog, jezičnog ili vrijednosno običajnog života jedne zajednice. U samom činu identiteta neke kulturne grupe postoji i društveni i političko-ekonomski identitet u embrionalnom stanju. To je svojstveno svakoj zajednici volja i svijesti bez obzira na to da li je različitost od drugih već pružna kroz zbiljsku zasebnost kulturnog i duhovnog života uopće. Svaki kulturni čin je širi i obuhvatniji od grupnog identiteta, ne samo po djelatnosti već i po tvorevini koju nazivamo kulturnom tvorevinom. Kroz političko penetriranje homogenizacijom u kulturni život neke grupe uništava se gradivo koje omogućuje kulturno stvaralaštvo. Da kulturni čin i kulturna tvorevina nadraća grupu iz koje izlazi, i čak epohu u kojoj nastaje, uočio je Marx analizom klasične grčke umjetnosti: »... Teškoća nije u tome da se razumije da su grčka umjetnost i ep vezani za izvjesne oblike društvenog razvitka. Teškoća je u tome da se razumije što nam oni još pružaju umjetničko uživanje i što u izvjesnom pogledu važe kao norma i nedostižni uzor«.⁹

U kolonijalnom periodu, zapadni istraživači i političari mislili su kako će se negativni aspekti kulturnog pluralizma, a dakako i sam kulturni pluralizam odstraniti, ili barem djelomično prevladati ukoliko se zakonski i institucijski poredak federalizma uhvati u koštac s različitošću kultura. Federalizam su, kao politički poredak, pripremali Englezi za Indiju, Ganu, Keniju i druge države, a Nizozemci za Indoneziju. »Iz tih razloga federalističko rješenje je bilo, u mnogim zemljama, smatrano znakom identifikacije s kolonizatorima.«¹⁰ U zemljama u razvoju federalizam je ostao do danas u Indiji, Pakisanu, Maleziji, Nigeriji, Kamerunu i Tanzaniji, djelomično postoji u Libiji i Burmi, a u drugim je državama zamijenjen unitarnim političkim sustavima.

Federalizam je, kao što smo rekli ocrnjem kao »dijabolički obrazac podjele vlasti«, u tom smislu što su mnogi vođe i intelektualci zemalja u razvoju i sam izraz »kulturni pluralizam« držali intelektualnim produktom imperijalističkih zemalja. Federalistički model je davao mnoga prava manjinskim kulturnim grupama i na taj način, prema mišljenju vodećih ljudi pojedinih oslobodilačkih pokreta, razbijao antikolonijalni front, a poslije oslobođenja onemogućavao »izgradnju nacije«. Jednako tako kulturni se pluralizam promatrao sa svog mogućeg negativnog aspekta, negativnog u smislu stvaranja i intenziviranja etnocentrizma usmjerenog protiv drugih etničkih grupa ili protiv centralne vlasti, a nije promatran sa stanovišta pozitivnosti kulturnog stvaralaštva i kulturnog života koji ima jednako visoku vrijednost bez obzira radilo se o novim ili starim državama.

Osim federalizma koji je podjelom vlasti pokušavao zadovoljiti potrebe za jedinstvom države i održanjem kulturnih zajednica, u zemljama u

9
K. Marx. Temelji slobode, osnovi kritike političke ekonomije, Naprijed, Zagreb, 1974, s. 38.

10
Ch. Andersen i drugi, isto, s. 102; Slično Ivo Duchaček, Comparative Federalism, The Territorial Dimension of Politics, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1970, s. 292.

razvoju političari i vođe su upotrebljavali nove i stare metode u eliminiranju ili umanjenju snage i života kulturnih grupa. Neke su države primjenjivale načelo jednake reprezentacije («etničke aritmetike») u postavljanju ličnosti za važne državne funkcije, druge pak načelo kulturnog neutralizma za centralne državne organe ili su propagirale jedinstvenu antikolonijalističku i nacionalnu ideologiju. Treba spomenuti i negativne metode: nasilnu asimilaciju (Sudan, Burma), društveno izoliranje kulturnih zajednica (kineske manjine u jugoistočnoj Aziji, Indijci u Istočnoj Africi), ekspatrijaciju (Pakistan, Palestinci, Rwanda, Uganda), itd.

Indija je izrazit primjer kako se politička zajednica, neovisno o kulturnim i etničkim razlikama, postavila od početka kao sekularizirana i od kulturnih razlika neovisna cjelina. Ona je trebala pružiti dovoljno jedinstva za oznaku nacije. Sekularizacija i modernizacija indijskog društva, prema Gandhiju i Nehruu, trebala je biti osnovica indijskog nacionalnog jedinstva. Nakon oslobođenja sukob Hindusa i Muslimana razbio je Indiju, a nakon toga, od 1953. godine započinje reorganizacija federacije shodno kulturno-jezičnim granicama. Za Evropljane Indija ne bi bila nacija jer nedostaju ključni elementi: zajednički jezik, zajedničko podrijetlo, zajednički običaji i zajednički teritorij, premda indijski političari tvrde da njihovu naciju mogu činiti samo više ili manje svjesna pripadnost indijskoj državi, tradiciji, običajima, religiji, itd.¹¹ Od samog početka indijska federacija zamjenjuje ideju o homogenoj naciji idejom o političkoj zajednici komplementarnoj kulturnom pluralizmu. Osim engleskoga u Indiji je jedino hindi službeni federalni jezik, dok je trinaest drugih jezika službeno uspostavljeno kao jezici federalnih jedinica. U Indiji postoji 845 jezika ili dijalekata.¹² Nije, dakle, neshvatljivo da je veoma izrazit društveni sukob unutar samog kulturnog kruga, odnosno između dominantnih i podređenih ili čak nepriznatih jezika i kultura. Dodamo li tome sukobe unutar kastinskog sustava, koji na drugi način — strogo hijerarhijski — izražava kulturne razlike Indije, može se razabrati značenje kulturnog pluralizma u Indiji. Hijerarhijski kastinski sustav pronalazi mehanizme da se u periodu modernizacije Indije tako adaptira da je situacija daleko od stanja za koje bismo mogli reći da «ekonomska promjena mijenja kaste; one su, dapače, ako ništa drugo i jače no prije».¹³

U drugim federalnim državama čak je bilo konflikata koji su od religioznih i kulturno-jezično-etničkih prerasli u oružane sukobe, primjerice u Burmi, Nigeriji, Pakistanu, itd. U tom smislu možemo ponoviti rečenicu Roberta Michelsa, koju je rekao suočen s njemačkim federalizmom: »Tko kaže federacija, kaže dominaciju jednog med ostalima«.¹⁴

11

Vidi primjerice D. L. Shet, *Comparisons of Developmental Processes within and across Nation — States: Analysis of Indian Case*, u *Zborniku*, S. N. Eisenstadt i S. Rokkan, *Building States and Nations*, I. Sage Publications, Beverly Hills, 1973 s. 117.

12

I. Dučaček, isto, s. 301; J. Fishman, Ch.

Ferguson, J. Das Gupta, *Language Problems of Developing Nations*, John Wiley & Sons Inc., New York, 1968, s. 151.

13

Ch. Anderson i drugi, isto, s. 44.

14

Robert Michels, *Political Parties*, New York, 1959 s. 401, citirano prema I. Dučaček, isto, s. 286.

U Jugoslaviji je federalizam kao načelo organiziranja države uvijek bilo u funkciji razvoja samoupravljanja, dakle i u funkciji prava svakog naroda na samoupravljanje u kulturi. Zajednička borba naroda i narodnosti Jugoslavije bila je istodobno narodnooslobodilačka i socijalna revolucija, a to se zajedništvo naših naroda i njihove razlike u povijesti, kulturi, ekonomskom razvoju odrazilo u federativnom uređenju države. Odlukama na II zasjedanju AVNOJ-a 29. XI 1943. narodi Jugoslavije su se suglasili da se federalnim uređenjem osigura puna ravnopravnost svih nacija i narodnosti što je značilo, drugim riječima iskazanu, potvrdu poštivanja izgradnje društva i na osnovi kulturnog pluralizma.

Od II zasjedanja AVNOJ-a do donošenja prvog Ustava FNRJ 31. I 1946. razdoblje je visoke pravno normativne samostalnosti republika kao federalnih jedinica i kao država, pa je stoga prvi formalni Ustav iz 1946. godine bio izraz volje svih naših naroda i narodnosti, u idealnom značenju. U periodu od prvog Ustava do ustavnih zakona 1953. naglasak je na takvom državnom uređenju u kojemu sve ključne državne funkcije i sva sredstva za akumulaciju pripadaju savezним organima. To se razdoblje naziva revolucionarnim etatizmom ili administrativnim socijalizmom u kojemu je faktički centralizirana federacija djelovala pod utjecajem modela SSSR. Kao što je kulturni i nacionalni pluralizam djelovao da se od različitih mogućih modela političkog uređenja izabere federalizam, tako je u tom periodu jaka centralizirana država utjecala na shvaćanje o neophodnosti što brže kulturne homogenizacije, što je u podtekstu značilo podređivanje vrijednosti kulturnog pluralizma vrijednosnoj orijentaciji ka jedinstvu i općem izjednačavanju u kulturnoj sferi, jeziku i stvaralaštvu, itd. Taj period centralizma pratio je kao nusprodukt na kulturnom i nacionalnom planu određeni unitarizam, na planu stvaralaštva u kulturi socijalistički realizam, na razini jezika rasprave o umanjivanju razlika, itd.¹⁵ Kulturni unitarizam, paralelno s nacionalnim unitarizmom na razini federacije, može biti realiziran i utvrđen modelom kulturno-teritorijalne autonomije, što znači da nacijama i narodima pripada kulturna autonomija u najširem smislu dok sve socijalno, ekonomsko i političko spada u nadležnost centralnih federalnih organa. Takvoj jakoj federaciji uvijek je komplementaran i kulturni unitarizam radi njezinog uspješnog funkcioniranja.

U sistemu samoupravljanja federalizam nije mogao dobiti pravac prisutan u građanskim federacijama i u sovjetskom tipu federalizma. Samoupravni razvoj je, naime onemogućio osamostaljivanje federacije kao sile iznad društva koja bi na kulturnom planu rađala unitarizmom i fiktivnom homogenošću. Od prvog značajnog državnog akta svake naše republike od zemaljskih antifašističkih vijeća, prosvjeta, kultura, znanost pripadaju narodu i vlasti federalne jedinice, što je imalo za posljedicu kontinuiran razvoj i bogaćenje kulturnog života nacija i narodnosti u Jugoslaviji. U svakoj se republici napose osiguravao puni razvoj kul-

15

V. Bakarić, Društvene klase, nacija i socijalizam, Školska knjiga, Zagreb, 1976, s. 232.

tura narodnosti. Primjerice nakon oslobođenja sva su talijanska djeca po-
hađala talijanske škole. »U cijeloj Hrvatskoj je prosjek opterećenja na
jednog učitelja osnovne škole 60 učenika, a na jednog talijanskog učite-
lja iznosi 36 djece... U školama ostalih narodnih manjina nešto je veće
opterećenje, ali i tamo ispod prosjeka.«¹⁶

U novom konceptu federacije, koji je utvrđen Ustavom iz 1974. go-
dine, a priređivan amandmanima na Ustav iz 1968. godine, došlo je do
izražaja uvjerenje kako narodi i narodnosti imaju puni suverenitet nad
cjelokupnim kulturnim životom. Kulturni se razvoj usmjeruje shodno
mogućnostima i svjetskom razvoju kulture. U tom je razdoblju afirma-
cija narodnog suvereniteta oslobodila i one kulturne zajednice koje su
stidljivo shvaćene kao narodi (npr. Muslimani), slično tome dolazi do
afirmacije u cijelom svijetu zapostavljenog naroda Roma, itd.

Puna ravnopravnost i slobodan razvitak naroda Jugoslavije nisu mo-
gući ako nacije u svojim republikama ne osiguravaju narodnostima isto
tako ravnopravnost i slobodu, nema slobode za narode koji tlače druge
narode. Zakonskim putem svaka naša republika osigurava pripadnicima
svih naroda i narodnosti ustavno pravo na odgoj i obrazovanje na vla-
stitu jeziku uz jednake uvjete. U SR Hrvatskoj je stanje sljedeće: »Od-
gojna djelatnost za djecu predškolskog uzrasta na jezicima narodnosti
organizirana je u 18 ustanova sa oko 500 djece. Školska nastava provodi
se u 55 osmogodišnjih škola sa oko 2700 učenika, a u daljnjih 25 škola sa
1400 učenika fakultativno, dok više od 400 djece pripadnika narodnosti
pohađa srednje škole na materinjem jeziku.«¹⁷

Ovaj neznatan indikator, no veoma važan u kulturnom životu neke
narodne zajednice, veoma je značajan jer pruža sliku brige cijele zajed-
nice da se pojedine i najmanje kulture naših naroda i narodnosti oču-
vaju i uspješno razvijaju. Na probleme u vezi zbiljske jednakosti narod-
nosti i naroda u socijalističkoj Jugoslaviji ne moramo posebno upozo-
ravati. Cijela se naša zajednica zakonskim i drugim putovima bori protiv
stihijnog razvoja kultura narodnosti, jer bi to značilo postupno asimili-
ranje nekih malih narodnosti u veće narodne skupine.¹⁸

Svaki pluralizam koji se postavi kao pozitivna vrijednost stoga i kul-
turni pluralizam pretpostavlja određeni consensus na globalnom planu
u okviru jedne zajednice.

16
Narodna Republika Hrvatska, Informativni
priručnik, Ured za informacije Izvršnog vi-
jeća Sabora NRH, Ognjen Prica, Zagreb,
1953, s. 320.

17
Delegatski vjesnik, br. 76, Vjesnik, Zag-
reb, 1978, s. 3; Detaljnije u knjizi »Stati-
stički godišnjak Jugoslavije, 1978, Savezni
zavod za statistiku, Beograd, 1978, s. 360,
380. Od 1973. do 1977. broj listova je ovaj:
na albanskom 1973. ima 18, a 1977. već
34 lista; na češkom od 7 povećan na 9;
na mađarskom od 21 na 30; na rumunj-

skom od 3 na 6; na rusinskom od 5 na 7;
na turskom od 3 na 4 lista. Slično je i s
časopisima.

18

O problemima kulturnog života narodnosti
spominjemo sljedeće napise: B. Kovaček,
Nacionalne kulture u Vojvodini, Savreme-
nost, Novi Sad, 1972, br. 2. s. 197; Sinan
Hasani, Stvaralačko zajedništvo — kultura
naroda i narodnosti Jugoslavije, Marksi-
stička misao, 4/1976, s. 185; Vidl opširnu
bibliografiju u časopisu »Marksističke sve-
ske«, Sarajevo, 1—4/1975.

Consensus počiva na privrženosti zajedničkoj vrijednosti kulturnog pluralizma kao kulturnoj demokraciji, kao jednako vrednovanog položaja i tretmana svih kultura. Iz tog je aspekta izvedena i kulturna politika svih republika i autonomnih pokrajina. Funkcija federacije se sastoji u tome da bude garant, osiguravatelj sloboda kako osobnih tako i sloboda življenja i razvoja svih kultura kao zajednica. Federacija ne stvara novu kulturu ni novu naciju, ona u samoupravnom društvu ne gradi »odozgo« jedinstvo i homogenost društva, već opće usvojenu politiku jednakosti provodi izgradnjom općih uvjeta za kulturno stvaralaštvo svih narodnih zajednica.¹⁹

Baš iz tih i drugih razloga zajednički interesi u području kulture u nas se ne ostvaruju kroz federaciju kao centar vlasti i kroz nadležnost federacije u kulturnom području, već putem dogovora i sporazumijevanja zainteresiranih strana, odnosno kultura naših naroda i narodnosti. Zajedničke kulturne organizacije i institucije (Leksikografski zavod, Udruženje književnika, slikara, muzičara, filozofa, itd.) su jedan spontani izraz da individualiteti kulturnog života pojedinih naroda i narodnosti institucionalno kroz različite oblike udruživanja međusobno komuniciraju, da se zajedničke općesvjetske kulturne vrijednosti i kulturne vrijednosti socijalizma i samoupravljanja i na taj način afirmiraju. Potrebno je spomenuti dogovore o međurepubličkoj suradnji oko promicanja kulturnih manifestacija od zajedničkog interesa za sve narode i narodnosti u Jugoslaviji, primjerice filmske festivale u Puli i Nišu, festivale poezije i književnosti u Strugi i Lukovdolu (Goranovo proljeće), izložbe kulturnog blaga naroda Jugoslavije u Parizu i drugim gradovima u svijetu, itd., antologije pjesama, i drugog književnog stvaralaštva, dramski program u Dubrovniku i Novom Sadu (Sterijino pozorište), Jugoslavenski bijenale crteža i grafike u Zagrebu, muzičke svečanosti u Zagrebu (Bijenale) i u Beogradu (Bemus), kazališne manifestacije BITEF u Beogradu, »Male scene«, Sarajevo, Dani amaterskog kazališta na Hvaru, itd.

Politika i kultura su aspekti društvenog života, no razlikuju se u svojoj strukturi, funkciji i u revolucionarnom traženju istine društva. Stoga se federalizam kao oblik političkog sustava ujedno približava načinu kulturnog života ne iz nekih sebi svojstvenih vrijednosti, već iz šireg društvenog konteksta vrijednosti koje društvo prihvaća i na kojima gradi svoje bliže ili dalje ciljeve. Kulturu treba razumjeti iz procijepa osnovnih vrijednosti. Društva trebaju federalizam, vidjeli smo više radi osiguranja od dezintegracije, uz blage ustupke federalnim jedinicama na razini kulturne, prosvjetne, obrazovne i nekih drugih oblika samostalnosti, nego iz potrebe da se kulturni život svakog naroda bez obzira na veličinu postavi kao jedna od najviših vrijednosti. Federacija se k tome osamostaljuje kao općenitost i akumulirana moć društva, noseći u sebi tendenciju ka homogenizaciji i izjednačavanju cjelokupnosti života. Samoupravljanje se od

19

O tome opširnije u knjizi Dorđ J. Caca, »Socijalistička republika u jugoslavenskoj federaciji«, Radnička štampa, Beograd, 1977, Dušan Ičević, »Samoupravljanje i nacija«, NIP Pobjeda, Titograd, 1976, Kruno-

slav Leko, »Ka novoj kulturnoj politici«, Naše teme, Zagreb, 5/1978, s. 1072 itd, Stevan Majstorović, »Kultura i demokracija«, Prosveta, Beograd, 1977.

svoje zamisli, od »Komune« 1874. godine, pojavljuje kao oblik organizacije društva, no bez političkog u smislu sile i općenitosti vlasti. Stoga se federativni sustav u Jugoslaviji treba razumjeti na osnovi samoupravljanja, a to znači na temelju pluralizma samoupravnih interesa gdje se političko postupno kao zasebnost vlasti preinačuje u neposredno stvaranje zajednice. Federalizam u Jugoslaviji se, u tom smislu, kao zajedništvo višenacionalnih interesa ne može razumjeti iz obzorja klasičnog građanskog političkog života, pa je u svojoj strukturi komplementaran kulturnom pluralizmu.